e-ISSN: 2687-3583
https://dergipark.org.tr/trad

TRAD - Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi Sayı: 3 (Yaz 2020)

TJORS - Turkish Journal of Russian Studies Issue: 3 (Summer 2020)

Başlık / Title: Bulgar Sorunu Bağlamında İstanbul'daki Rus Büyükelçi Nelidov'un Faaliyetleri Üzerine

Yazarlar / Authors	**ORCID ID**
Oktay BERBER	0000-0002-1609-3171
Uğur ŞAKAR	0000-0001-9214-9539

Bu makaleye atıf için: Oktay Berber ve Uğur Şakar, Bulgar Sorunu Bağlamında Rus Büyükelçi Nelidov'un Faaliyetleri Üzerine, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 3 (2020): 54-78.

To cite this article: Oktay Berber and Uğur Şakar, Bulgar Sorunu Bağlamında Rus Büyükelçi Nelidov'un Faaliyetleri Üzerine, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 3 (2020): 54-78.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article
Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 28.04.2020
Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 28.06.2020
Yayın Tarihi / Date Published: 30.06.2020

Tarandığı İndeksler / Abstracting & Indexing

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Yazar: Oktay BERBER[*]
Uğur ŞAKAR[**]

Bulgar Sorunu Bağlamında Rus Büyükelçi Nelidov'un Faaliyetleri Üzerine[***]

Özet: Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti ve Avrupa devletleri ile ilişkilerinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) yeni bir dönem olarak ifade edilmektedir. Bu savaşın sonunda Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması uluslararası siyasette ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu antlaşmanın sonuçlarından biri olan Büyük Bulgaristan'ın varlığı büyük güçlerin kabul edemeyeceği hususlardan biri olmuştur. Ayastefanos ile ortaya çıkan problemlerin görüşüldüğü ve karara bağlandığı Berlin Antlaşması ise hem Bulgarlar hem de Ruslar için büyük bir hayal kırıklığı anlamına gelmekteydi. Çünkü antlaşma ile Büyük Bulgaristan fikri bir hayal haline gelmiştir. Neticede uluslararası siyasette bir Bulgar sorunu ortaya çıkmış ve bu sorun çok geçmeden Şark Meselesinin bir parçası haline gelmiştir. İşte Rus İmparatorluğu'nun İstanbul Büyükelçisi olarak atanan Nelidov için Bulgar Sorunu'nun halledilmesi en başta gelen meselelerden biri idi. 1883 yılından Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi görevinden alındığı 1897 yılına kadar meselenin halledilmesi için pek çok çalışma yapmış, projeler hazırlamıştır. Bu doğrultuda Bulgaristan'ın yönetimi için kimi zaman naip atamalarında, kimi zaman da prens seçimlerinde doğrudan müdahil olmaya çalışmıştır. Nelidov'un Bulgaristan sorununda en öncelik verdiği konulardan birisi de güç geçtikte Bulgarlar arasında Rus yönetimine karşı oluşan mesafe idi. Çünkü Ayastefanos ile Ruslar sayesinde Büyük Bulgaristan'ı kurma noktasına gelen Bulgarlar vaktiyle koruyucu gözüyle baktıkları Rusları 1880'li yılların ortalarından itibaren bu konumda görmüyorlardı. Nelidov ise Petersburg'a önerdiği planlarda yapılması gereken en öncelikli işin Bulgaristan'da Rus nüfuzunu yeniden sağlayacak bir idare tesis etmek olduğunu ısrarla vurgulamaktaydı. Bu doğrultuda İstanbul'da pek çok görüşme yapmış ve bir yandan da Osmanlı Devleti'ni Rus İmparatorluğu tarafına çekmek için büyük bir gayret sarf etmiştir. Ancak 1894 yılında Çarlık makamına II. Nikolay'ın geçmesiyle birlikte Rus yönetimi Avrupa'da değişen dengeleri de düşünerek Balkanlar konusunda mevcut durumu korumak yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Rus yönetiminin politikasındaki bu değişiklik ise saldırgan bir siyaset takip etme gayretindeki Nelidov'un İstanbul'daki konumunu sarsmış ve nihayet 1897 yılında Nelidov'un yerine daha mutedil politikalar tercih eden Zinovyev atanmıştır. Bu çalışmada Aleksandr İvanoviç Nelidov'un İstanbul Büyükelçisi olarak atanmasından ayrılışına kadar Bulgar sorununda gerçekleştirdiği faaliyetlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çar III. Aleksandr, II. Abdülhamid, Aleksandr Battenberg, Prens Ferdinand, Stambolov.

[*] Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir/Türkiye, E-mail: oberber@ogu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1609-3171.

[**] Yüksek Lisans Öğrencisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Eskişehir/Türkiye, E-mail: ugrskr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9214-9539.

[***] Bu makale Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenen 201819A126 2018-2321 numaralı "Osmanlı-Rus Diplomatik İlişkileri (1878-1905)" başlıklı projeden üretilmiştir.

On the Activities of Russian Ambassador Nelidov in the Context of the Bulgarian Question

Abstract: The 1877-1878 Ottoman-Russian War (93 War) is considered as a new period in the relations between the Russian Empire with the Ottoman Empire and European states. The San Stefano Treaty, signed between the Ottoman State and the Russian Empire at the end of this war, caused serious problems in international politics. The coming to being of Great Bulgaria, which was one of the results of this treaty, was one of the issues that great powers could not accept. The Berlin Treaty, which discussed and reached decisions on the problems arising from the San Stefano Treaty brought a great disappointment to both the Bulgarians and Russians. Because the idea of Great Bulgaria fizzled out with the signing of the treaty. As a result, the Bulgarian problem emerged as an issue in international politics and it became a part of the Eastern question. Resolving the Bulgarian problem thus became one of the primary issues for Nelidov, who was appointed the Ambassador of the Russian Empire to Istanbul. From 1883 to 1897, when he was dismissed as the Russian Ambassador to Istanbul, he made a lot of effort and initiated numerous projects for solving the problem. In this regard, he sometimes tried to directly intervene in the appointment of regents or the election of the prince in the management of Bulgaria. One of Nelidov's top priorities in the Bulgarian problem regarded the distance created between the Bulgarians and the Russian administration as power changed hands. This was because, from the mid- 1880s, the Bulgarians no longer viewed the Russians as their protectors, despite Russia having aided the emergence of Great Bulgaria through San Stefanos. Nelidov, in the plans he proposed to Petersburg, insisted that the most important thing to do was to establish an administration that would restore Russian influence in Bulgaria. He had many meetings in Istanbul in this regard and made a great effort to pull the Ottoman Empire to the side of the Russian Empire. However, with the accession of Nikolay II to the tsarist authority in 1894, the Russian administration started taking steps to maintain the current situation in the Balkans by considering the changing balances in Europe. This change in the policy of the Russian administration shook Nelidov's position which was pegged on following an aggressive policy. He was finally replaced by Zinoviev in 1897. This study looks at the activities of Aleksandr Ivanovich Nelidov regarding the Bulgarian problem from his appointment as the Ambassador of Istanbul to his departure.

Keywords: Tsar Alexander III, Abdulhamid II, Alexander Battenberg, Prince Ferdinand, Stambolov.

Giriş

Doksan Üç Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ardından yalnızca Türk-Rus ilişkileri bağlamında değil aynı zamanda Avrupa devletlerinin güç dengesi ve geleceği, Slav unsurların durumu gibi pek çok açıdan oldukça önemli hadiseler gerçekleşmiştir. Savaşın ardından Rus yönetimini temsilen General İgnatiyev ve Nelidov, Osmanlı Devleti'ni temsilen Hariciye Nazırı Safvet Paşa ve Berlin Sefiri Sadullah Bey arasındaki müzakereler tamamlanarak Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın

bağımsızlıklarını kabullenmek zorunda kalmış, Osmanlı Devleti'ne bağlı sınırları çok geniş özerk bir Bulgaristan Prensliği oluşturulmuştu.[1] İki devlet arasındaki bu anlaşma şüphesiz 1856 yılında Paris Antlaşması ile oluşturulan güç dengesini değiştiriyor ve Rus İmparatorluğu pek çok kazanım elde etmiş oluyordu. Diğer yandan Osmanlı Devleti büyük toprak kayıpları ile Balkanlar'dan neredeyse tamamen çekilmiş bir görünüm arz etmekteydi. Bundan sonra Büyük devletler de güç dengesinin bozulmasından duyduğu rahatsızlık nedeniyle mevcut durumu bütün devletlerin katılımıyla halletme ve dengeyi yeniden sağlama yönünde hareket etmiştir.

Ayastefanos Antlaşması aslında Bulgar sorunu açısından mühim bir başlangıç olarak kabul edilebilir. Çünkü bu antlaşma ile birlikte sınırları Makedonya, Batı Trakya, Kırklareli ve bugünkü Bulgaristan'dan müteşekkil özerk bir Büyük Bulgaristan Devleti'nin oluşumu kabul edilmişti.[2] Ancak 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması ile Ayastefanos'un maddeleri Avrupa devletlerinin güç dengeleri doğrultusunda düzenlenmiş ve Büyük Bulgaristan Devleti üç bölgeye ayrılmıştır. Antlaşmayla Sofya, Niğbolu, Ziştovi, Rusçuk, Silistre, Varna, Şumnu, Lofça ve Tırnova gibi şehirleri içine alacak şekilde Bulgaristan Prensliği adını taşıyan birinci bölge Osmanlı Devleti'ne tabi olmakla birlikte iç işlerinde serbest hareket edebilecekti. Ancak burada Osmanlı Devleti askeri bulunmaması kararlaştırılmıştı. Halk tarafından buranın yönetimi için seçilecek prens sadece Osmanlı yönetimi tarafından tasdik edilmekle kalmayacak aynı zamanda bu kişiye büyük devletler de muvafakat edecekti. Filibe, İslimiye, Eski Zağra, Tatarpazarcık, Burgaz ve Hasköy sancaklarından müteşekkil Şarkî Rumeli Vilayeti adını taşıyan ikinci bölge ise idari olarak bağımsız, ancak siyasi ve askerî açıdan Osmanlı Devleti'ne tabi olacaktı. Bu bölgenin yönetimi için Osmanlı idaresi Avrupa devletlerinin de olurunu almak suretiyle beş yıllığına Hristiyan bir vali atayacaktı. Osmanlı Devleti'ne bırakılan Makedonya topraklarında da ıslahat yapılması karara bağlanmıştır.[3]

---

[1] Ali İhsan Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", *TDVİA*, C. 4, 225. 29 maddelik antlaşmanın bütün maddeleri için bkz. *Muâhedât Mecmûası*, C. IV (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 183-201; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları) (Ankara: TTK Basımevi, 1953), 387-400.

[2] Nuray Ekici, "Bulgar Devleti'nin Gelişmesi (1878-1908)", *Balkanlar El Kitabı*, C. I (Çorum/Ankara: Karam Yayınları, 2006): 528.

[3] Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *TDVİA*, C. 5, 517; Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan-Osmanlı Dönemi", *TDVİA*, C. 6, 398. 64 maddeden oluşan Berlin Antlaşması'nın bütün maddeleri için bkz. *Muâhedât Mecmûası*, C. V, (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 113-141; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri,* C. I, 403-424.

Dolayısıyla Berlin Antlaşması'nın Bulgarlar üzerinde tam bir hayal kırıklığına neden olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Bulgarların bu durumu telafi etmek için büyük bir gayret sarf ettiklerini de belirtmek gerekir. Nitekim Berlin Antlaşması Büyük Bulgaristan'ı parçalasa da Bulgaristan Prensliği'nin bundan sonraki hedefi Ayastefanos Antlaşması ile oluşturulan Büyük Bulgaristan'a tekrar ulaşmak olmuştur.[4] Tabi olarak bu idealde Rus İmparatorluğu'nun desteği son derece mühimdi. Ancak bir süre sonra Rus yönetimi Bulgaristan'daki nüfuzunu kaybetmeye başlamıştır.

Berlin Antlaşması sonrasında en mühim meselelerden biri Bulgaristan Prensliği'nin dâhili nizamnamesinin oluşturulması idi ve bu hazırlık sürecinde prensliğin bir Rus komiseri[5] tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştı. Rus Prensi Aleksandr Dondukov-Korsakov bu görevi üstlenerek geçici hükümeti oluşturmuştur. Yaklaşık dokuz ay sürecek bu hazırlık süresi içerisinde bir heyet oluşturulmuş ve bu heyette bir Osmanlı komiseri ile birlikte diğer devletlerin konsolosları da yer almıştır. Geçici dönem sona erdikten sonra oluşturulan Bulgar hükümeti nezdinde İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, İtalya, Yunanistan, Romanya ve Sırbistan birer konsolos ile yer almış, Osmanlı Devleti de bir komiser ile temsil edilmiştir.[6] Sonraki süreçte 1879 yılında Tırnova Anayasası adı verilen bir anayasa oluşturulmuş ve bunun kabulünden bir gün sonra Rus Çarı II. Aleksandr'ın da yeğeni olan Hesse Prensi Alensandr Battenberg Bulgaristan Prensi olarak seçilmiştir.[7]

Bulgaristan Prensliği'nin teşkili bu şekilde gerçekleşirken diğer taraftan Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan Şarkî Rumeli Vilayeti'nin kuruluşunda İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, İtalya devletleri bir komisyon oluşturmuşlardır. Bu komisyonun yaptığı çalışmalar neticesinde Organik Yasa hazırlanmış ve ardından Aleko Paşa (Aleksandr Stefanov Bogoridi) ilk vali olarak 27 Mayıs 1879 tarihinde Filibe'de göreve başlamıştır.[8] Yukarıda da ifade edildiği üzere Berlin Antlaşması hükümlerine göre buraya Hristiyan bir

---

[4] Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Belgeler* XVII/21 (1996): 71.

[5] Rus komiserleri görevde bulundukları süreç içerisinde Bulgaristan'da Rus menfaatlerini gözetmişlerdi. Bu doğrultuda idari, siyasi, askerî ve anayasal gelişimi Rus yönetimi lehine teşkilatlandırma gayretinde olmuşlar, böylelikle Bulgaristan'daki Rus nüfuzunu güçlendirmeyi amaçlamışlardır. Bkz. Tuğrul Özcan, "Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Millî Meclisi (1879-1885)", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/25 (2014): 101 vd.

[6] Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", 72.

[7] Ekici, "Bulgar Devletinin Gelişmesi", 529; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I, 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çev. İhsan Durdu vd. (İstanbul: Küre Yayınları, 2006), 397, 399; Özcan, "Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Millî Meclisi (1879-1885)", 103.

[8] Jelavich, *Balkan Tarihi 1*, 399; Ömer Kılıç, "Şarkî Rumeli Türklerinin Sesi: "Hilal" Gazetesi (1883-1885)" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010), 43.

vali atanması gerekiyordu ve bu nedenle Aleko Paşa tercih edilmişti. Ancak vali olarak tayin edildikten sonra vilayetin denetimi görevi ile yetkilendirilen, başında Rus temsilcinin olduğu büyük güçlerin temsilcilerinin yer aldığı komisyonun önerilerini görmezden geldiği ifade edilmektedir.[9] Bu tavrı nedeniyle Rus yönetimi Doğu Rumeli ile ilgili faaliyetlerde Aleko Paşa'yı bir engel olarak da algılamıştır.

Zamanla Bulgaristan'da Rus yönetimine karşı büyük bir muhalefetin oluştuğunu belirtmek gerekir. Her ne kadar Battenberg Rus nüfuzunu arttırmak yönünde girişimlerde bulunsa da Bulgaristan'daki muhalefete karşı başarısız olmuş ve kurtuluş hareketleri sırasındaki çabaları nedeniyle Rus Çarına çok şey borçlu olan halk zamanla Bulgaristan'a müdahalelerde bulunulmasını hoş karşılamamaya başlamıştır. Durumun Rusya aleyhine olması nedeniyle Prens Battenberg 27 Nisan 1881 tarihinde anayasayı askıya alarak Bulgar Milli Meclisi'ni dağıtmıştır. Ülkede gittikçe güçlenen liberal düşüncedeki bazı üst düzey yöneticiler de sürgün edilmişlerdir. Rusya'ya karşı tepkilerin artması ve mevcut durumun daha da kötüye gitmesi nedeniyle Battenberg anayasayı yeniden yürürlüğe koymak suretiyle Meclisi toplantıya çağırmış, ardından muhaliflerin yer aldığı bir hükümet oluşturmuştur. Hükümetin programına Doğu Rumeli Vilayeti ile birleşme maddesi de ilave edilmiştir.[10]

Bütün bu gelişmeler sorunun başladığı günden itibaren Bulgaristan'da Rus nüfuzunun azaldığını, hatta meselenin Rus yönetiminin kontrolünden çıkmakta olduğunu göstermektedir. Durumu Rus İmparatorluğu'nun lehine çevirecek yeni politikalara ihtiyaç duyan Petersburg'un bu aşamada İstanbul büyükelçisini değiştirmesi de önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Nelidov'un Bulgar sorunu çerçevesindeki faaliyetleri incelemeye değerdir ve çalışma bu doğrultuda hazırlanmıştır.

Nelidov göreve başladığında Bulgar sorununun ne aşamada olduğunu görmek bakımından çalışmanın buraya kadarki kısmında Ayastefanos Antlaşması sonrasındaki siyasi süreç üzerinde kısaca durulmuştur. Bundan sonraki kısımda ise Nelidov'un göreve başlaması ve meseleye yaklaşımı aktarılmıştır. Çalışmada Nelidov ile ilgili Osmanlı arşiv malzemeleri ve bazı Rusça kaynaklara yer verilmek suretiyle karşılaştırma yapılmaya çalışılmış, böylelikle iki ülkenin meseleye yaklaşımının ortaya konulması hedeflenmiştir. Ülkemizde Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin çeşitli dönemler bağlamında ele alındığı görülmektedir. Bununla

[9] Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 157.

[10] Özcan, "Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Millî Meclisi (1879-1885)", 105-106.

birlikte dönemlerin ve meselelerin büyükelçilerin faaliyetleri kapsamında değerlendirilmesi süreçlerin anlaşılması bakımından son derece mühimdir. Rus büyükelçilerin faaliyetleri odağında hazırlanan çalışmalara yeterince yer verilmediği tespitinden hareketle araştırma, Nelidov'un faaliyetlerine odaklanmıştır.

Aleksandr İvanoviç Nelidov'un İstanbul'da Göreve Başlaması

Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasında 13 Temmuz 1700 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması'ndan sonra İstanbul'da daimî elçi bulundurma hakkını elde eden Rus yönetiminin Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarında İstanbul'da görev yapan elçilerin yeri son derece mühimdir. İlk Rus elçi Pyotr Andreeviç Tolstoy'dan[11] itibaren İstanbul'da elçi bulundurmanın öneminin farkında olan Rus hükümeti bu kapsamda iyi yetişmiş, donanımlı devlet adamlarını bu görev için tercih etmiştir. Çünkü İstanbul'da görev yapan pek çok diplomat doğrudan doğruya iki taraf arasındaki ilişkilerin yönünü tayin edecek politikaların üretilmesinde ve uygulanmasında aktif rol üstlenmişlerdir.

Rus İmparatorluğu'nun İstanbul elçisi olarak 1879-1882 yılları arasında bulunan Yevgeniy Petroviç Novikov'un[12] görevinin sona ermesi ardından

---

[11] İstanbul'a 1702 tarihinde atanan ilk elçi olan Tolstoy 1714 yılına kadar bu görevini sürdürecektir. Tolstoy görevde bulunduğu süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin idari, mali, askerî, içtimaî durumu ve dış ilişkileri ile ilgili tuttuğu ayrıntılı raporları düzenli olarak Çar Pyotr'a göndermiştir. Tolstoy'un İstanbul'dan gönderdiği bu raporlar Rus İmparatorluğu açısından o kadar kıymetlidir ki I. Pyotr'ın Prut Savaşı'nın planlamasını pek çok açıdan bu raporlara göre yaptığı ifade edilmektedir. Bkz. *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. İbrahim Allahverdi, Haz. İlyas Kemaloğlu (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009), 3-121. Tolstoy'un İstanbul'daki faaliyetleri ile ilgili bkz. M. Bilal Çelik ve İsmail Bülbül, "Peter Andreeviç Tolstoy'un İstanbul Elçiliği (1702-1714)", *Karadeniz Araştırmaları* 19 (2008): 51-66; İsmet Konak, "Diplomat P. A. Tolstoy'un Elçiliği ve Osmanlı'ya Dair İzlenimleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXX/2 (2015): 507-524.

[12] Nelidov'dan önceki elçi Novikov da 1879-1882 yılları arasında bu görevi yapmış olmakla birlikte çok daha öncesinde 1863-1864 yıllarında İstanbul'da vekil olarak bulunduğu ifade edilmektedir. Bkz. V. Teplov, *Russkie Predstaviteli v Tsargrade 1496-1891, istoriçeskiy oçerk* (S. Peterburg, 1891), 73. Novikov da Bulgar meselesinin ve bu çerçevede pek çok dönüşümün yaşandığı bir dönemde elçilik görevini yürütmüştü. Novikov'un en yakınındaki kişilerden olan N. K. Arbuzov, onunla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Kusursuz, tamamen dürüst, her zaman amaçlanan hedeflere doğrudan doğruya gitmeye çalışan ve bu hedefler için oyalanmayan, uyum göstermeyen biriydi. Rus bayrağını onurlu bir şekilde tuttu ve anavatanın onurunu her zaman kişisel çıkarların üstünde gördü. Rusça, Fransızca ve Almanca dillerini çok usta bir şekilde kullanıyordu ve bu yüzden onun notları diplomatik becerisinin en iyi örnekleri olarak değerlendirilebilir. Berlin Kongresi'ndeki yenilgimizden sonra Rusya'nın bayrağını istenen yükseklikte tutmak zordu ancak Türklerin karakterini çok iyi bilen Yevgeniy Petroviç yeni koşullarla savaşmayı başardı ve Rusya'ya saygı duyulmasında başarılı oldu. O bir zamanların görkemli Rus ulusal diplomatlarının mohikanlarının sonuncusuydu."* Bkz. A. N.

Aleksandr İvanoviç Nelidov İstanbul elçiliğine atanmıştır. Her ne kadar Nelidov'un İstanbul'daki görevinin 1883 yılında başladığı ifade edilse de ona bu görevin 1882 yılı yaz aylarında tevdi edildiği hem Osmanlı arşiv belgelerinde[13] hem de 1879 yılında Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği ikinci sekreterliğine getirilen Vladimir Aleksandroviç Teplov[14] tarafından ifade edilen bir hususdur. Ancak Nelidov'un İstanbul'daki görevi Temmuz 1883'te fevkalade murahhas büyükelçiliğe dönüştürülmüştür[15] ki bu husus da yine Teplov tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca Nelidov, 1867 yılında elçilik görevine başlayan İgnatiyev'in yokluğunda vekilliğini yapan kişilerden biri olarak elçilik görevinin ona tevdi edilmesinin öncesinden beri İstanbul'da bulunmaktaydı.[16] Bu bağlamda Nelidov'un İstanbul'da geçirdiği sürenin elçiliği sırasında ona önemli bir tecrübe kazandırdığı ifade edilebilir.

Şüphesiz ki Nelidov'un İstanbul'da elçilik görevine getirildiği dönem Osmanlı Devleti-Rusya ilişkileri açısından problemli bir zaman dilimidir. Öncelikle yukarıda kısaca izah edilmeye çalışılan Bulgar sorunu onun döneminde daha da ciddi bir hal almıştır. Çünkü bu dönemde Düvel-i Muazzama denilen büyük güçler artık sorunun bir parçası konumundadırlar. Diğer taraftan Rus İmparatorluğu'nun geleceği, Osmanlı toprakları üzerindeki düşünceleri ve bunların hayata geçirilmesi, büyük devletlerle ilişkileri gibi pek çok karmaşık mesele bulunmaktadır. Buna mukabil dönem şartları bütün bu meselelerin çözümü için yeni bir savaşı kaldıracak durumda olmadığından diplomasiye her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır ve Rus Nelidov da yürütülmesi gereken diplomatik faaliyetlerin merkez noktalarından biri olan İstanbul'da büyükelçi olarak göreve başlamıştır.

Nelidov'un İstanbul'da göreve başlamasının en önemli taraflarından biri Rus İmparatorluğu'nun Panslavizm siyaseti çerçevesindeki yaklaşımıdır.

Galyamiçev, "Evgeniy Petroviç Novikov-russkiy istorik i diplomat XIX veka", *İstoriçeskaya pamyat i obşestvo: epohi, kulturıy, lyudi: materialı nauç. konf. posvyaş. 90-letiyu ist. obrazovaniya v Sarat. un-te.*, Pod. red. A. N. Galyamiçeva (Saratov, 2008): 199.

[13] Osmanlı Arşivi'ndeki Miladi 13 Temmuz 1882 tarihli belgede Rus sefir Novikov'un görevinin sona erdiği ve yerine Aleksandr Nelidov'un atandığı kayıtlıdır. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Tercüme Odası (HR.TO), 291/75, lef 1, 13 Temmuz 1887

[14] İstanbul ve New York'ta görev yaptığı anlaşılan Teplov, Osmanlı-Rus ilişkileri çerçevesinde pek çok eser kaleme almıştır. *İstanbul'daki Avrupa Güçlerinin Temsilcileri, İstanbul'da Sıkıntılı Zamanlar ve Saray Darbesi*, *Bulgaristan ve Makedon Ayaklanmaları*, *Sırp Kargaşası*, *Girit İsyanları*, *Makedonya ve Sırp Sorunu ile ilgili Türk Reformları* isimlerini taşıyan eserlerinin bu kapsamda olduğunu söylemek mümkündür. V. A. Teplov'un kaleme aldığı eserlerin listesi için bkz. http://az.lib.ru/t/teplow_w_a/text_2012_bibliografia.shtml (ET: 11.04.2020)

[15] BOA, İrade Hariciye (İ.HR.), 290/18248, lef 2, 21 Ramazan 1300 (26 Temmuz 1883).

[16] Teplov, *Russkie Predstaviteli v Tsargrade 1496-1891, istoriçeskiy oçerk*, 73.

Bilindiği üzere Panslavizm, Rus İmparatorluğu yönetimi altında bütün Slavların birleştirilmesi temeline dayanmaktaydı.[17] Osmanlı Devleti belgelerinde de Panslavist olduğu ifade edilen[18] Nelidov'un gerçekleştireceği faaliyetlerde Panslavizm fikri doğrultusunda hareket edeceği aşikârdı. Ancak Balkan Slavlarının meseleye farklı yaklaşımı[19] Nelidov'un önündeki en ciddi engellerden biri olmuştur.

Nelidov'un Bulgar Meselesine Yaklaşımı ve Faaliyetleri

Doğu Rumeli topraklarında 1885 yılı oldukça önemli olayların yaşandığı bir dönemdir. Öncelikle görev süresi dolan Bulgar asıllı Aleko Paşa yerine yine Bulgar asıllı Gavril Paşa atandı. Bu arada vilayetteki Bulgarlar da Bulgaristan Prensliğine bağlanmak üzere gösteriler düzenlemekteydiler. Aynı yılın Eylül ayı içerisinde merkez Filibe'de bir isyan çıkmış, isyanın lideri hükümeti ele geçirdikten sonra Bulgaristan ile birleştiklerini ilan etmiştir.[20]

Osmanlı Devleti hükümetini isyanın çıktığından haberdar eden kişinin Nelidov olduğu ifade edilmektedir.[21] Çünkü Nelidov, Bulgarların isyan hazırlığı içerisinde olduklarını biliyor ve durumu her gün izliyordu. Özellikle Sofya'da bulunan Rus memurlar buradaki bütün gelişmeleri ona bildirmekteydiler. Neticede Nelidov isyan haberini alır almaz hemen Yıldız'a hareket ederek II. Abdülhamid'i durumdan haberdar etmek istemiş ve Said Paşa ile görüşmüştür.[22] II. Abdülhamid ise ilhakın kabul edilmemesi ve bölgeye derhal asker gönderilmesini savunan Said Paşa'yı sadrazamlıktan azletmiş ve Bulgaristan'ın bu ilhakını tanımak zorunda kalmıştır. Muhtemeldir ki Said Paşa'nın azledilmesinde ilhak meselesinin Rus Büyükelçiden haber alınmasının büyük bir etkisi söz konusudur.

Mevcut durumda Nelidov'un Bulgar sorununda son derece iyi bir gözlem yaptığını ve meseleye tam manasıyla hâkim olmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

---

[17] Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* XI/2-4 (1953), s. 242; Mithat Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15 (2004): 73-74.

[18] BOA, Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.), 9/82, lef 1, 2, 19 Şevval 1306/18 Haziran 1889.

[19] Rusya dışındaki Slavların Panslavizm algısı ile Rusya'dan farklı olduğunu ifade eden Aslan, Rus Panslavistleri ile Balkan Slavlarının değişen duruma göre ayrıştıklarını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahir Aslan, "Rus Kaynakların Işığında Slavseverlik ve Politik İz Düşümü Panslavizm", *Vakanüvis* 3/2 (2018): 51-83.

[20] Jelavich, *Balkan Tarihi 1,* 400-401; Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 157.

[21] Mahir Aydın, "Tophane Konferansı 'Doğu Rumeli'ye Veda'", *Tarih Dergisi* 53 (2011): 119.

[22] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907) (Ankara: TTK Yayınları, 2007), 106.

Çünkü Said Paşa'dan sonra sadarete getirilen Kamil Paşa'nın anılarında meselenin bütün karanlık tarafları hakkında bilgiyi İstanbul'daki Rus Büyükelçi Nelidov'dan aldığı ifade edilmektedir. İşgali öğrenen Osmanlı Devleti yönetimi yaptığı toplantılarda Edirne'deki yaklaşık yedi bin asker ile derhal bölgeye kuvvet gönderilmesi fikrini savunmaktaydı. Ancak Kamil Paşa böyle küçük bir birlik ile Doğu Rumeli'ye asker gönderilmesini doğru bulmayarak II. Abdülhamid'i fikrinden vazgeçirmiştir. Ona göre meselenin çözümü için Petersburg ve diğer devletlerle görüşülmeli, bu sırada Edirne'deki asker sayısı da arttırılmalıydı.[23]

Bulgar Prensi Battenberg'in Doğu Rumeli'nin ilhakı konusunda Rus yönetiminden çekincesi olduğunu ifade etmek gerekir. Çünkü bu hadiseden kısa bir süre önce Bulgaristan Prensi Battenberg, Rus Dışişleri Bakanı Nikolay Karloviç Girs ile buluştuğunda ilhak gibi bir şeyin olmayacağı hususunda Girs'e güvence vermişti. Girs de Petersburg'a geri dönüşünde Bulgaristan'daki mevcut durumun korunabilmesi halinde Petersburg ile Sofya arasında bir yakınlaşma olabileceğini söylemiştir. Battenberg bu sözü vermekle en büyük destekçileri konumundaki Rus yönetiminden az da olsa destek alabileceğini düşünmekteydi. Bakan Girs ise Balkanlar'da sakin ve istikrarlı bir ortam oluşmasını arzu etmekteydi.[24] Ancak Battenberg ilhak hadisesi gerçekleştikten sonra siyasi kariyeri açısından başarıya ulaşabilmenin yolunu Bulgar milliyetçi hareketinin liderliğini ele almakta gördüğünden durumu kabullenmiştir. Şüphesiz bu durum Berlin Antlaşması'na da aykırı idi. Rus yönetimi kendilerine danışılmadan yapılan bu birleşme hareketini protesto ederek Bulgaristan'daki bütün Rus memur ve askerlerini geri çağırmıştır.[25] Rus yönetiminin özellikle askerlerini geri çekmesi Bulgaristan açısından ciddi bir sorun anlamına gelmektedir. Çünkü üst rütbeli subayların büyük bölümünün Rus olması ve emir üzerine ülkeden çekilmeleri neticesinde Bulgar ordusunda yüzbaşıdan daha kıdemli subay kalmadığı ifade edilmektedir.[26] Prens Battenberg, çekincesinin bir göstergesi olarak Osmanlı güçlerinin Rumeli'ye gönderileceğinden korkarak hemen bir mektup kaleme almak suretiyle Sultanın bütün haklarının korunduğunu ve Bulgaristan'ın düşmanca bir tavır içerisinde olmayacağını 9 Eylül 1885

[23] V. İ. Kosik, *Rossiya Politika ve Bolgarii 1879-1886*, (Moskva: Akademiya nauk SSSR, İnstitut slavyanovedeniya i balkanistiki, 1991), 111.

[24] Mikhail Sergeyevich Rekun, "Empire Unguided: Russo-Bulgarian Relations, 1878-1886" (PhD Thesis, Northeastern University, 2016), 271.

[25] Jelavich, *Balkan Tarihi 1*, 400-401; Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 157.

[26] Ali Arslan ve Bülent Yıldırım, "Fiilî Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1878-1908)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/1 (2013): 231.

tarihinde bildirmiştir. Ancak bu mektubun yetersiz olduğunu düşünen Battenberg 10 Eylül'de halk meclisini acil bir toplantıya da çağırmıştır.[27] Bu dönemde Battenberg ve Bulgarlar hakkında Petersburg'a bir rapor gönderildiği bilinmektedir. Söz konusu raporda Bulgarların Rus hükümetine mecbur olmadıklarının açıkça ifade edilmesi son derece mühimdir:

"Birinin birine ihtiyacı varsa, o zaman Rusya'nın Bulgaristan'a ihtiyacı vardır, tersi söz konusu değildir. Bu nedenle Rusya onunla yani Prensle uzlaşmaya çalışmalıdır… Bulgarlar bir Rus işgalinden korkmamaktadır. Çünkü Avrupa buna asla izin vermeyecektir ve Bulgaristan'ın da Türkiye'ye yakın duracak bir politik çizgiyi takip etmesi gerekmektedir. Bu da Rusya'nın Balkan yarımadasına ilerleme şansını engelleyecektir."[28]

Bulgarların Doğu Rumeli topraklarını ilhakı ardından diplomasinin arttığı görülmektedir. İşte bu kapsamda Rus Büyükelçi Nelidov'un İstanbul'daki faaliyetleri son derece mühimdir. Bu arada Said Paşa'nın sadrazamlıktan azledilmesi ardından bu makama oturan Kamil Paşa[29] da Nelidov'un İstanbul'da sürekli temas halinde olduğu kişi konumundadır.

Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda bu ilhak meselesinin tek taraf ile çözümünün mümkün olmadığı aşikârdır. Nitekim meselenin görüşülmesi için ilk oturumu 5 Kasım 1885 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen Tophane Konferansı adıyla bir toplantı tertip edilmiştir. İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin temsilcilerinin olduğu bu konferansta Rusya'yı Nelidov temsil etmiştir. 5 Nisan 1886 tarihinde yapılan sekizinci oturumda alınan karara göre; "Doğu Rumeli Valiliği'nin Bulgaristan'a verilmesi, askerî önemi haiz Kırcaali ve Rodop'un bazı köylerinin Osmanlı yönetimine geçmesi, Doğu Rumeli'deki Osmanlı uyruğunun güvenliğinin ve refahının sağlanması, Berlin

---

[27] Kosik, *Rossiya Politika ve Bolgarii 1879-1886*, 111.

[28] Rekun, "Empire Unguided", 293. Rapordaki tespitler Slav birliği düşüncesine Bulgarların farklı baktığını ortaya koymaktadır. Bu da Aslan'ın çalışmasında ifade ettiği Rus Panslavistler ile Balkan Slavlarının meseleleri farklı yorumlayarak ayrıştıkları düşüncesini desteklemektedir. Şüphesiz Bulgarların bu yaklaşımı Panslavist Nelidov'un hoşuna gitmeyen bir sürecin içerisinde olunduğunu göstermektedir.

[29] Kamil Paşa'nın dört defa sadarete getirildiği bilinmektedir. Ancak onun 16-22 Temmuz 1912 tarihlerinde de sadarete getirildiği bilgisi mevcut olup bu birkaç günlük görevi de sahil edildiğinde beş defa sadarete getirildiğini ifade etmek gerekir. Bkz. İsmail Şen, "Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa (1832-1913)" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995), 233. Kamil Paşa'nın sadrazamlık görevlerinin üçü II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir. II. Abdülhamid'in sıklıkla sadrazam değiştirdiği ifade edilmekle birlikte bunun büyütülecek bir hadise olmadığını şu sözlerle anlamak mümkündür: *"Her sadrazam değişikliğinde yükselen sesler lüzumsuzdur. Sadrazam, Said Paşa olmuş, Kâmil Paşa olmuş bundan ne çıkar? Gerçek Sadrazam, Yıldız'da ikamet eder ki o da benim."* Bkz. Karal, *Osmanlı Tarihi*, 273.

Antlaşması'nın öteki maddelerinin yürürlükte kalması" kararları alınmıştır. Görüşmeler sırasında Nelidov'un Bulgar sorununun çözümü noktasında gidişatı İngiltere lehine çevirmemek için çabaladığını, Osmanlı Devleti'nden yana tavır takınarak meselenin halledilmesinde en azından ilhak öncesi barış dönemini, bir başka deyişle Berlin Antlaşması şartlarını elde etmeyi amaçladığını ifade etmek mümkündür.[30] Rus yönetiminin bu konferansta Berlin Antlaşması şartlarını sağlamaya çalışması Ayastefanos'taki ideallerden tamamen vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. Çünkü Bulgar sorununun geldiği noktada Berlin Antlaşması'ndaki şartların tekrar oluşturulması Rus yönetiminin meseleye adeta ehven-i şer bakışıdır.

Doğu Rumeli'nin ilhakı sırasında Battenberg'in tavrından rahatsız olan ve birleşmeyi artık engelleyemeyeceğini gören Rus yönetimi durumu tekrar lehine çevirebilmek için Osmanlı Devleti ile birlikte sergilenecek ortak tavrı önemsemekteydi. Hatta Osmanlı Devleti'nin Petersburg Sefiri Şakir Paşa[31] İstanbul'a bir telgraf çekerek Osmanlı-Rus yakınlaşmasının sağlanması konusunda Büyükelçi Nelidov'un görevlendirildiğini haber vermekteydi.[32] Ancak bunun için öncelikle Battenberg'in devre dışı bırakılması gerekiyordu. Bu noktada da uzlaşmacı tavır içerisinde olan Avrupa devletlerinin katılımıyla ilgili oluşturulan birliği kullanmayı amaçlamıştır.

Yapılan görüşmeler neticesinde ortak bir metin kaleme alınmış, bu metinde Battenberg'in adı çıkarılarak yerine Bulgar Prensi ifadesi konulmuştur. Rus diplomatlar büyük güçlerin onayı ile Bulgar Prensinin genel vali sıfatıyla atanmasını öngörüyorlardı. Ayrıca bir yasa hazırlığına karar verilmiş, oluşturulacak Organik Yasa konusunda da yalnızca Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı temsilcilerinin olduğu görüşmelerde değil uluslararası komisyonda onaylanması şart koşulmuştu. Yapılan görüşmelerde Nelidov'un son derece aktif bir rol üstlendiğini ve önerilerine sıcak bakıldığını ifade etmek gerekir. Büyük güçlerin temsilcileri de çok geçmeden Rus diplomasisinin konumunu kabul etmeye başlamıştır. Ancak burada iki sorun ortaya çıkmıştır. Birincisi Battenberg kendi adının geçmediği bu öneriyi nasıl kabul edecekti? İkincisi ise özellikle İngiltere'nin yaklaşımı göz önünde

[30] Rus Büyükelçi Nelidov'un Tophane Konferansı'ndaki konuşma tutanaklarının detayı için bkz. Aydın, "Tophane Konferansı", 127 vd.

[31] Ahmed Şakir Paşa 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ardından kısa bir süre İstanbul'da Umûm-ı Erkân-ı Harbiye reisliği görevi yaptıktan sonra 10 Mayıs 1878 tarihinde St. Peterburg'a büyükelçi olarak tayin edilmiştir. On iki yıl süren görevi sırasında özellikle Bulgar ve Ermeni meseleleri ile yakından alakadar olmuştur. Bkz. Ali Karaca, "Şâkir Paşa", *TDVİA*, C. 38, 308.

[32] BOA, Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.), 5/51, 4 Ağustos 1886.

bulundurulduğunda büyük güçlerin tamamının onayı nasıl alınacaktı?[33] Birleşme kabul edilmekle birlikte özellikle bu iki sorun konusunda ne yapılacağı hususunun daha sonra yapılacak görüşmelere bırakıldığını görmekteyiz.

Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi ilhakı son derece mühim bir hadisedir. Öncelikle bu hadise Rus yönetiminin Aleksandr Battenberg'e olan güvenini tamamen kaybetmesine neden olmuştur ve yerine kimin geçebileceğine dair faaliyetlere ağırlık verilmiştir. Diğer taraftan Rus askerlerin Bulgar topraklarından çekilmesini fırsat bilen Sırplar saldırmışlar ancak büyük bir yenilgi almışlardır. Bulgarlar adeta koruyucuları olan Rus İmparatorluğu'nu yok saymışlardır. Bu durum ise Berlin Antlaşması sırasında Rus yönetiminin kuklası olacağını düşündüğü Büyük Bulgar Devleti fikrine karşı çıkan İngiltere'nin tavrını değiştirmesine neden olmuştur. Gelinen noktada Çar III. Aleksandr birleşmeyi engellemenin uygulanabilir olmadığını düşünmekteydi. Oluşan bu uzlaşmacı hava[34] neticesinde Bulgar Prensi Battenberg beş yıl süreyle Doğu Rumeli valisi olarak tayin edilmiştir. Böylelikle Battenberg, iki bölgeyi tek bir bölge gibi yönetmeye başlamış, kısa süre sonra da iki meclis birbirine katılmıştır.[35] Doğu Rumeli Vilayeti'nin katılmasıyla birlikte Bulgaristan Prensliği'nin toprakları 96.000 km²'lik sınırlara ulaşmış oldu.[36] Bulgar tarihçiler ise bu olayı "yarım birleşme" adı altında kaydetmek suretiyle Büyük Bulgaristan hedefinin ilk başarılı adımı olarak yorumlamaktadırlar.[37] Buna karşılık Rus yönetiminin durumdan memnun olmadığını ifade etmek gerekir. Çünkü Rus devlet adamları Rus İmparatorluğu'nun gelecekteki politikaları açısından birleşmenin kendi gözetimlerinde olmasını istemekteydiler.[38]

---

[33] Kosik, *Rossiya Politika ve Bolgarii 1879-1886*, 129.

[34] Karal, bu işgal karşısında Osmanlı Devleti'nin tutumunu "Durum hazindi. Babıâli dost ve düşmanlarla âdeta şirket halinde çalışıyordu." şeklinde eleştirmekte ve II. Abdülhamid yönetimini uzlaşmacı tavrı nedeniyle eleştirmektedir. Bkz. Karal, *Osmanlı Tarihi*, 106. Ancak mevcut koşullar altında Osmanlı Devleti'nin duruma karşı çıkmasının, hatta bu doğrultuda bölgeye asker sevk etmesinin meseleyi çözmeyeceği aşikârdır. Ayrıca Osmanlı hükümetinin kısa süre önce imzalanan Berlin Antlaşması'nın hükümlerinin bu şekilde bir birleşmeye karşı tepki doğuracağını düşündüğünü, bu doğrultuda da diplomasi ile meselenin halledileceğini beklediğini söyleyebiliriz.

[35] Jelavich, *Balkan Tarihi 1*, 401.

[36] Halaçoğlu, "Bulgaristan-Osmanlı Dönemi", 398.

[37] Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", 71. 6 Eylül tarihinde gerçekleşen birleşmenin günümüzde Birleşme Günü (*Ден на Съединението*) olarak kutlanıyor olması da bu olayın Bulgaristan tarihinde ne kadar önemli bir yer tuttuğunun kanıtı mahiyetindedir.

[38] Jelavich, *Balkan Tarihi 1*, 401-402.

Birleşmenin kabul edilmesinden birkaç ay sonra Rus Büyükelçi Nelidov, Rus yönetimi aleyhine olan sorunları ortadan kaldırmak üzere oluşturduğu tasarıyı 2 Haziran 1886 tarihinde Çar III. Aleksandr'a sunar. Tasarı Büyük Bulgaristan'ın oluşumunu engelleyecek şekilde hazırlanmıştı. Bununla birlikte tasarıda içişlerine karışılmayacağı da ifade edilmiştir. Tasarının dikkat çekici bir başka tarafı Makedonya sorunu ile ilgili Balkanlarda herhangi bir Osmanlı-Rus savaşı veya iki devlet arasında gerilim söz konusu olması halinde Makedonya veya diğer halkların yardım edebileceğinin belirtilmesi idi. Çar bu tasarıyı inceledikten sonra hemen onaylamıştır.[39]

Birleşme gerçekleştikten sonra Bulgaristan'da her şeyin Battenberg'in lehinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim Sırplara karşı mücadele eden Bulgarlar bu mücadelenin karşılığında ekonomik bir buhran yaşamaktaydılar. Bu nedenle Bulgar hükümeti çiftlik hayvanlarına ve tahıllara el koymak durumunda kalmıştı. Ödenmesi gereken borçlar nedeniyle de vergiler arttırılmıştı. Ayrıca Doğu Rumeli'nin iyi yönetilmediği düşünülmekteydi. Dolayısıyla bu kötü tablo, kısa sürede Battenberg'e karşı muhalefetin oluşmasını sağlamıştır. Bu muhalifler içerisinde en dikkat çekici olanı Liberal Parti'nin eski lideri ve Bulgaristan'ın eski bakanı Dragon Tsankov idi. Tsankov vaktiyle muhafazakârlarla anlaştığı için gözden düşmüştü. Ancak Battenberg'in Rus yönetimini karşısına alması Tsankov'un Petersburg tarafından desteklenmesine neden olmuştur. Sivil idarede bu şekilde bir muhalefet söz konusu iken askerî kademede de durum pek farklı değildi. Vaktiyle Bulgar ordusu içinde üst düzey Rus subayların oluşu askerî kademede de hatırı sayılır bir Rusofil kesim oluşmasına neden olmuştur. Bir başka sorun da Sırplarla mücadele ederken Bulgar ordusu içerisinde pek çok kimseye sebepsiz yere madalya verilmesiydi. Çünkü bu madalyaların pek çoğu cepheye gitmeyen subaylara verilmişti. [40]

Battenberg'in etrafında sivil ve askerî muhalefetin oluşmasının ardından Rus yönetimi bazı subayları bir darbe yapmak üzere görevlendirmiştir. Bulgaristan'ın toptan işgal edilmek yerine darbeye karar verilmesinin dönemin şartları ile doğrudan ilişkisi söz konusudur. Çünkü böyle bir işgal gerçekleştiği takdirde başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın duruma karşı çıkmak suretiyle meseleyi uluslararası bir krize dönüştüreceği düşünülmekteydi. Bu noktada Nelidov, subaylardan oluşan bir askeri darbe yapılmasını ve prensin bu şekilde devrilmesini önermiştir. Önerinin destek bulması ardından dört subaya Romanya üzerinden Bulgaristan'a seyahat

[39] Kosik, *Rossiya Politika ve Bolgarii 1879-1886*, 133.
[40] Rekun, "Empire Unguided", 296-298.

edebilmesi için pasaport hazırlanmıştır.[41] 20-21 Ağustos gecesi bir darbe ile prens tahttan indirilmiş ve önce Silistre'ye oradan da Besarabya'ya gitmek üzere ülke dışına çıkarılmıştır. Durum hemen Petersburg'a haber verilerek darbenin başarıya ulaştığı bildirilmiştir. Ardından bir darbe hükümeti tesis edilmiş ve bu hükümet hemen Çar III. Aleksandr'a başvurarak Bulgaristan'a acilen askerî ve mali açıdan yardım etmesini istemiş, darbe hükümetine karşı çıkan halkın kısa zamanda ayaklanma ihtimaline karşın çarın koruyuculuğuna ne kadar ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Rus çarı ise Bogdanov[42] ve yeni hükümetin bütün isteklerinin yerine getirileceğini, Bulgaristan'ın dışarıya karşı korunacağını, derhal 800 bin Franklık bir yardım yapılacağını haber vermiştir.[43]

Battenberg'in tahtından indirilmesi sonrasında Rus yönetimi ve darbe hükümeti istediğini elde edememiştir. Vaktiyle Battenberg'e ve Bulgaristan'daki Rus nüfuzuna şiddetle karşı çıkan Stefan Stambolov tahttan indirilen prensi destekleyerek Bulgaristan'ın Rus himayesine girmesini engellemek niyetiyle faaliyetlerine başlamıştır. Onun en önemli destekçisi de darbe hükümetine karşı olan Bulgar halkı idi. Neticede Stefan Stambolov'un liderliğinde başlatılan karşı hareket sonuç vermiş ve Aleksandr Battenberg yeniden tahta davet edilmiştir. Bulgaristan topraklarına girdikten sonra Çar III. Aleksandr'ın desteğini kazanmak amacıyla bir telgraf gönderen Battenberg, tacını kendisine geri bahşeden Majestelerine tacını sunmaya hazır olduğunu ifade etti. Rus yönetimi için bulunmaz bir fırsat olan bu hareket derhal kabul edildi. Ancak bu hareketiyle Bulgar halkının bütün desteğini kaybeden Battenberg tahttan çekilmek suretiyle ülkeyi terk etmiş, yerine de bir naip atanmasına karar verilmiştir.[44]

Kendi isteğiyle tahttan vazgeçen Battenberg'in tutumu Rus yönetimini bir bakıma rahatlatmıştır. Çünkü bundan sonra Battenberg ile ilgili bir mesele kalmamıştır. Ancak Petersburg için Bulgaristan'ın kimin tarafından yönetileceği meselesi tekrar gündeme gelmiştir. Sorunun çözümü olarak Avrupa devletlerinin de onayı alınmak suretiyle ülkenin yönetiminin bir süreliğine bir naip tarafından sürdürülmesine karar verilmiş ve Stambolov'un bu makama getirilmesi hususu kabul edilmiştir. Bu noktada Büyükelçi Nelidov Rus yönetiminin Bulgaristan'daki varlığı açısından mühim bir hususu gündeme getirdiği görülmektedir. Nelidov, kalıcı idarenin tesisi için

---

[41] Kosik, *Rossiya Politika ve Bolgarii 1879-1886*, 161.

[42] P. M. Bogdanov, bu dönemde Rus-Bulgar ilişkilerindeki Rus yönetimi lehine hareket eden aktörlerden biri olarak nitelendirilmektedir. Rus Dışişlerinin belgelerinde isminin geçmemesi nedeniyle gizemli bir kişilik olarak nitelenmektedir. Bkz. Rekun, "Empire Unguided", 298.

[43] Rekun, "Empire Unguided", 301.

[44] Jelavich, *Balkan Tarihi 1*, 402.

bir süre sonra seçimler yapılacağını lakin bu seçimlerde Rus nüfuzunun etkin kılınabilmesi için naipliğin önemini vurgulamaktaydı. Ancak seçimlerde Rusya'nın lehine arzu edilen sonucun elde edilememesi olasılığına karşın seçimlerin bir şekilde ertelenmesi yoluna başvurulması gerektiğini savunmuştur. O ayrıca mevcut durumun iyiye gitmediğini ve gerekli tedbirlerin sıkı bir şekilde bir an önce alınması gerektiğini de belirtmiştir.[45] Şüphesiz ki Nelidov'un önerisi mevcut koşullarda Bulgaristan'daki süreci Rus yönetiminin lehine çevirebilmek için bir zaman kazanma arayışını barındırmaktaydı. Çünkü Nelidov seçimin Meclisin yeni üyelerinin belirlenmesi sonrasında yapılması gerektiğini ifade ederek böylelikle eski Prens Battenberg'in taraftarlarının da tasfiye edilebileceğini düşünmekteydi. Bu sırada yeni prensin seçimi için başlayan çalışmalarda Rus yönetimi Prens Nikolay Davidoviç Mingreli'yi önermiş ve bu doğrultuda Nelidov da Kamil Paşa ile görüşmelere başlamıştır. Rus tarafına hareket edecek bir naibin seçilmesinin çok zor olduğunun farkında olan Nelidov, görüşmeler sırasında Bulgaristan'daki yürütme organlarının köklü bir biçimde yapılandırılması hususunu da müzakere etmekten çekinmemiştir. Seçimin yapılabilmesi için bütün partilerin temsilcilerinin yer aldığı bir toplantı düzenlenmesini ve burada seçimin gerçekleşebileceğini düşünen Nelidov, bu doğrultuda Bulgar muhaliflerinin lideri Tsankov'u İstanbul'a davet etmiştir. Büyükdere'de[46] Kamil Paşa'nın da katılımıyla gerçekleşen görüşmelerde Tsankov Rus yönetiminin adayı Mingreli'ye kesin bir şekilde karşı çıkmış ve müzakereler de sonuçsuz kalmıştır. Bir ara Doğu Rumeli Vilayeti'nin eski yöneticisi Aleko Paşa'nın naip olarak atanması fikri de gündeme gelmiştir. Fakat Rus diplomat bu fikre de şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü Aleko Paşa -yukarıda da ifade edildiği üzere- Doğu Rumeli'ye ilk atandığında Rus yönetimi aleyhine faaliyetlerde bulunmuştu. Nelidov görüşmelerde Rusya'nın hiçbir şekilde herhangi bir partiye bağlı kalmamasını amaçlamıştır. Bu doğrultuda A. P. Oldenburg'u da naip olarak önermiştir. Bu arada Çar III. Aleksandr daha önce 1881 yılındaki Bulgar olayları sırasında kendisini ispatlayan General Ehrnrooth'un[47] naip olarak belirlenebileceğini düşünmekteydi. Ancak

[45] Kosik, *Rossiya Politika ve Bolgarii 1879-1886*, 155.

[46] Rus İmparatorluğu'nun İstanbul Büyükelçiliği İstanbul yakınlarındaki Büyükdere'de bulunmaktaydı. Rusya da dâhil olmak üzere yabancı sefirlerin pek çoğunun yazlık sefarethaneleri burada bulunmaktaydı. Bkz. Fatih Ünal, "Rus Ressam Zaharov'un Hatıralarında İstanbul", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 4/9 (2014): 18; A. Fulya Eruz, "Yalı", *TDVİA*, C. 43, 301-302.

[47] Fin asıllı olan J. C. Ehrnrooth, Rus Askerî Akademisi'nde öğrenim görmek suretiyle askerî kariyerini Rus ordusunda gerçekleştiren bir subaydı. Aleksandr Battenberg'in 1881 yılında meclisi askıya alarak iki yıl boyunca ülkeyi idare ettiği dönemde Bulgaristan'da bulunan ve

Nelidov, Ernrot'un başta İngiltere olmak üzere Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan tarafından kabul edilmeyeceğini bildiğinden bu isim üzerinde pek durulmaması gerektiğini düşünmekteydi.[48]

Naip adaylığı konusunda yapılan müzakerelere bakıldığında durumun çözümsüzlüğe sürüklendiği görülecektir. Çünkü ne Rus tarafı ne Bulgar tarafı bir isim üzerinde daha aday belirleme sürecinde bile anlaşamıyordu. Dolayısıyla bu süreç Rus İmparatorluğu'nun Bulgaristan'daki duruma hâkim olamadığını açık bir şekilde göstermektedir. Ayrıca naip olarak atanan Stambolov'un üzerinde Nelidov'un işaret ettiği etkinin oluşturulamadığı da görülmektedir. Neticede mevcut duruma tepki olarak Rus İmparatorluğu Bulgaristan ile bütün ilişkilerini bir kez daha kesmiştir.[49] Bu aşamadan sonra Nelidov, Bulgar makamlarının iktidarı gönüllü olarak bırakmayacaklarını anlamış oldu. Ayrıca yapılan müzakerelerin sonuçsuz kalmasındaki sorumluluğu da Sadrazam Kâmil Paşa üzerine atan Nelidov, gelinen noktada çözümü bir sonraki darbede görmüştür. Çar III. Aleksandr ise Nelidov'un bu görüşünü desteklediğini ifade ederek gönderdiği evrakın kenarına *"sadece bunun için umut besliyorum"* notunu düşmüştü. Çar diğer partiler ile müzakerenin saçmalık olduğunu ve hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini düşünmekteydi.[50]

Çardan onay alan Nelidov'un Bulgaristan'a Rus askerinin sokulması işini görüşmek için Padişah II. Abdülhamid ile görüştüğü kaydedilmektedir. Bu konuda 28 Mart 1887 tarihinde yayınlanan Londra Gazetesi'nde Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Nelidov'un padişah ile görüşerek Bulgaristan'ın ve Şark-i Rumeli'nin geleceği hakkında bazı tekliflerde bulunduğu yönünde haber yer almaktadır. Bu haberde Nelidov'un, meselenin çözümlenebilmesi için Rus askerlerinin Bulgaristan'a girmesi gerektiğini, aynı zaman diliminde Osmanlı askerlerinin de Doğu Rumeli'de bulunmasının şart olduğunu beyan ettiği belirtilmektedir. Hatta bu teklifin kabul edilmesi için talep edilen savaş tazminatının Osmanlı Devleti'ne ödenmesi konusuna ağırlık verilebileceği ifade edilmektedir.[51] Söz konusu kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Nelidov,

---

Battenberg'e destek olan Rus generallerden biridir. Hatta bu süreçte çok kısa süre yönetimde de bulunmuştur. Bkz. Tuğrul Özcan, "The Nascency of Bulgarian National Identity from Autonomy to Independence", *Glimpses of Balkans Cultural History*, Ed. Abidin Temizer (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 75, 77. Onun adı çeşitli çalışmalarda Ehrenroth, Ernrot, Ernroth gibi farklı şekillerde kullanılmaktadır.

[48] V. İ. Kosik, *Vremya Razrıva Politika Rossii v Bolgarskom Voprose 1886-1894 gg.* (Moskva: İnstitut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN, 1993), 14 vd.

[49] Jelavich, *Balkan Tarihi 1,* 402.

[50] Kosik, *Vremya Razrıva Politika Rossii v Bolgarskom Voprose*, 16, 19.

[51] BOA, Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.), 10/34, lef 1, 20 Mart 1303 (R.)/1 Nisan 1887.

Bulgaristan'a müdahale konusunda Rus İmparatorluğu'nun uluslararası politikada tek başına kalmasını istememekteydi. Çünkü bu mesele Rus yönetimini ileride gerçekleşecek görüşmelerde uluslararası arenada yalnız ve suçlu konuma getirebilirdi.

Rus tarafının Bulgaristan'a askeri müdahaleyi savunmasına karşılık II. Abdülhamid'in meseleyi büyük devletlerin ortak tavrıyla çözmeye gayret ettiği ifade edilebilir. Özellikle Nelidov ile Bulgaristan meselesi hakkında yapılan görüşmelerin Sadrazam Kamil Paşa imzasıyla büyük devletlerin Berlin, Paris, Londra, Viyana, Roma sefaretlerine haber verilmesi[52] II. Abdülhamid'in bu düşüncesini ortaya koymaktadır. Abdülhamid'in meselenin çözümü için sürekli büyük devletleri dahil etmeye çalışması karşısında Nelidov ise Petersburg'a durum hakkında bilgi vererek padişahın bu şekilde devam etmesinin Osmanlı Devleti'ni savaşa sürüklediğini belirtmekteydi. Ona göre Makedonya'da yakın zamanda bir isyan çıkacak ve bağımsızlık ilanı gündeme gelecekti. Bu durum da ister istemez Türk-Bulgar savaşını ortaya çıkaracak ve başta Rusya olmak üzere Avrupa devletleri çatışmaya girmek durumunda kalacaktı.[53] II. Abdülhamid'in sergilediği tavır yabancı neşriyatta da zikredilmekteydi. Rus gazetesi *Novoye Vremya*'nın[54] 1887 yılı 5 Mart tarihli nüshasında yer alan haberde Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan meselesinin halledilmesi konusunda büyük devletlerin duruma müdahalesini talep edeceğinden bahsedilmekteydi. Ayrıca Osmanlı hükümetinin bu hususta yapacağı davete Rus İmparatorluğu'nun da icabet edeceğini düşündüğü ifade edilmekteydi. Fakat yakın zamanda meselenin halledilmesi için Ruslarla temas kurulmasına rağmen neden bu şekilde bütün büyük devletlerin meseleye dâhil edildiğinin anlaşılamadığına vurgu yapılmaktaydı. Mevcut durumda büyük güçlerin Bulgaristan sorununa müdahale etmesinin mümkün olmadığı, Bab-ı Âli'nin ise bu meseleye karışmaktan vazgeçtiği takdirde akıllıca davranacağı belirtilmişti. Söz konusu habere Osmanlı Devleti yönetiminin Bulgaristan meselesinde kendi hukukunu koruyamayacağını düşünmesi ve bunu açık bir şekilde beyan etmesi durumunda Rus yönetiminin Bulgaristan'daki bütün asayiş ve düzen ile ilgili Osmanlı'nın yetersizliği nedeniyle işi eline aldığını devletlere beyan ederek icraata başlayabileceği hususu da eklenmiştir.[55]

---

[52] BOA, Hariciye Nezareti Tahriratı (HR.TH.), 68/20, 21 Teşrinisani 1302 (R.)/3 Aralık 1886.

[53] Kosik, *Vremya Razrıva Politika Rossii v Bolgarskom Voprose*, 28.

[54] *Новое время* (Novoye Vremya) ismiyle 1868 yılından itibaren St. Petersburg'da Rusça ve günlük olarak yayınlanmaya başlayan gazetenin liberal çizgide olduğu ve 1890'lı yıllarla birlikte popüler bir gazete olarak yayın hayatına devam ettiği ifade edilmektedir. Gazetenin bazı sayılarının orijinal kopyalarına ulaşmak için bkz. http://elib.shpl.ru/ru/indexes/values/38519 (ET: 18.04.2020)

[55] BOA, Y.PRK.TKM., 10/34, lef 2-3, 20 Mart 1303 (R.)/1 Nisan 1887.

Büyük güçlerin Bulgaristan meselesindeki tavırları da önem arz etmektedir. Örneğin Fransız yönetiminin Bulgaristan sorununu çok özel bir çerçevede tuttuğunu ve bu meseleyi uzun bir süredir başta Rusya olmak üzere büyük devletlerin gündeminde olan Şark Meselesi çerçevesinde değerlendirmediğini söylemek gerekir. Nitekim *Novoye Vremya* gazetesinin Paris muhabiri ile Fransa Dış İşleri Bakanı arasında yapılan mülakatta bu durum açıkça ortaya konulmaktadır. Fransız Nazır; *"Şark Meselesi ile Bulgaristan sorununun birbirinden farklı olduğunu, ayrıca Bulgaristan ahalisinin tüccar ve ziraat ile meşgul insanlar olduklarını, politikadan anlamadıklarını, sulh ve asayiş arzu ettiklerini, Rusya'nın ise bu mesele yüzünden Bulgaristan'ı işgal etmeyeceğinden ümitvar olduğunu, bu meselenin Avrupa'daki barışı bozamayacağını, İngiltere'nin ise Mısır'daki problemler uğraşması nedeniyle Bulgaristan meselesine karışmayacağını"* beyan etmektedir.[56]

Rus Dış İşleri Bakanı Girs ise Nelidov'un doğrudan naip ataması ile uğraştığı süreçte bir başka öneri sunmuştur. Girs'in önerisi Avrupa'nın yükselen gücü Almanya'nın meseleye dâhil edilmesi idi. Rus çarından da onay alan bu görüşe göre Almanya'nın meselede devreye sokulması durumunda İngiltere'nin etkisinin kırılacağı düşünülmekteydi.[57] Girs'in bu planının Almanya ve Rusya arasında 1887 yılında imzalanan Reasürans Antlaşması ile kısmen belirginleşmiştir. Aslında bu bir tarafsızlık antlaşmasıydı. Bu bağlamda Rus yönetiminin istediğini elde ettiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Fakat antlaşmayla gizli bir protokol de söz konusuydu. Bu protokole göre Bulgaristan'da uygun görülen rejimin sağlanmasında ve Boğazların kapalılığı ilkesinin sürdürülmesinde Almanya Rus yönetimine destek vereceğine dair teminat vermişti. Ancak bu antlaşma uzun süreli olmamıştır. Çünkü Alman İmparatoru II. Wilhelm 1890 yılında antlaşmayı ilga ederek Bismarck'ın istifasını da kabul etmek suretiyle Rusya ile yapılan ittifakı bozmuştur.[58]

Başta Nelidov olmak üzere Bulgaristan'daki meselenin çözümü için uğraşan Rus yönetiminin gidişatı kendi lehine çevirmeyi başaramadığını ifade etmek gerekir. Bir süre sonra Nelidov Bulgaristan'ın işgalini içeren yeni bir öneriyi Petersburg'a sunmuştur. Bu öneride Rus karşıtı olan hükümetin ortadan kaldırılması için Rus kuvvetlerinin Varna ve Burgaz'a gelmesi öngörüldü. Rus birliklerinin burada kalacağı altı aylık sürede başında Rus komiserinin olduğu bir ekip çalışacak ve bir dizi uygulama hayata geçirilecekti. Bu kapsamda geçmiş siyasi faaliyetler için ceza getirilmemesi,

[56] BOA, Y.PRK.TKM., 10/34, lef 3-4, 20 Mart 1303 (R.)/1 Nisan 1887.
[57] Kosik, *Vremya Razrıva Politika Rossii v Bolgarskom Voprose*, 26.
[58] Jelavich, *Balkan Tarihi 1*, 404, 405.

anayasada değişiklik yapılması ve Rus subaylarının içerisinde olacağı bir ordu düzenlemesi önerildi. Ancak bu proje Çar tarafından kabul edilmedi. Çünkü III. Aleksandr ülkesini savaşla dolu bir yola sokmak istemiyordu. Buna karşın yeni Bulgar prensini seçmekle görevli olarak toplanan özel meclis çalışmalarına hız vererek hareket etmekteydi. Bir süre sonra da Bulgar siyasetçilerin desteğini alan Stambolov, Alman Sachsen-Couborg-Gotha Dükü Ferdinand'ın Ağustos 1887'de yeni Bulgar prensi olarak seçilmesini sağlamıştır. Ferdinand'ın Bulgar prensi olarak seçilmesi karşısında Nelidov şaşkınlığını gizleyememiş, II. Abdülhamid'in bu tutumu ile en yakın ve güçlü komşusunun Rus İmparatorluğu olduğunu unuttuğunu ifade etmiştir.[59] Bu noktada II. Abdülhamid'in Almanya ile yakın ilişkiler tesis etmeye çalıştığını ifade etmeliyiz. II. Abdülhamid'e göre Rusya'ya karşı izlenecek politikada mutlak surette bir destekçi ortağa ihtiyaç vardı ve bu ortak da demiryolları ile gelen Almanya idi.[60]

Ayrıca Nelidov'un Bulgar sorununda gerçekleştirdiği bütün faaliyetlerin Osmanlı yönetimi tarafından dikkatli bir biçimde takip edildiğini de eklemek gerekir. Esasında onun Bulgar sorununda gösterdiği bu denli faaliyetler Osmanlı Devleti'nin Rus yönetimine karşı mesafeli durması gerektiğinin ispatı niteliğindeydi. Dolayısıyla Rus Elçi Nelidov'un Osmanlı dostu olmadığı bilinen bir hususta ve bu durum evraklarda da ifade edilmekteydi.[61] Hatta 1889 yılı Haziranında Nelidov'un Osmanlı Devleti'ne büyük zararlar verebilecek faaliyetleriyle bilinen Panslavist Partisi'nin bir mensubu olduğu ve bu nedenle de Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yakınlaşmasına karşı hareketlerde bulunabileceği bildirilmekteydi.[62]

Bismarck'ın 1890 yılındaki istifası pek çok dengeyi değiştiren bir harekettir. Rusya ve Avrupa devletleri bu istifa sonrasında yeni ittifak arayışlarına girdiği 1890'lı yılların başlarında Nelidov'un Bulgar meselesi ile uğraşmaya devam ettiği görülmektedir. Nelidov adeta İstanbul'daki büyükelçilik görevinin bütün süresini bu meselenin Rus İmparatorluğu lehine çözümlenmesi için gayret sarf ederek geçirmekteydi. O Ferdinand'ın Bulgar prensi olarak seçilmesine engel olamamıştır. Ancak bunun Rus yönetimi adına kabul edilebilecek bir seçim olamadığını da ifade etmekten geri durmamıştır. Bulgar temsilci Pyotr Dimitrov ile yaptığı bir görüşmede

[59] Kosik, *Vremya Razrıva Politika Rossii v Bolgarskom Voprose*, 25, 54.

[60] Yuluğ Tekin Kurat, "XIX. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'daki Panslavizm ve Panortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Haz. İsmail Soysal (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 176.

[61] BOA, Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller (Y.PRK.AZJ.), 11/80, 29 Zilhicce 1303/28 Eylül 1886.

[62] BOA, Y.PRK.EŞA., 9/82, lef 1, 2, 19 Şevval 1306/18 Haziran 1889.

Avusturya-Macaristan'a bağlı ve Katolik dine mensup bir kişinin seçimini Rus tarafının asla onaylamadığını ifade etmiştir.[63] Görüleceği üzere Nelidov politikasını bu kez de din unsuru üzerine çevirmiştir.

Elçi Nelidov için mühim gelişmelerden biri 1894 yılında yaşanan pek çok anlaşmazlık nedeniyle Bulgar Bakan Stambolov'un istifası olmuştur. İstifadan yaklaşık bir yıl sonra da kendisine bir suikast düzenlenmişti. Bu hadiseden sonra Prens Ferdinand Rus yönetimi ile düzenli ilişkilerin başlaması gerektiğini düşünerek bu yönde hareket etmiştir.[64] Bilindiği üzere Stambolov'un naip olarak seçilmesi ile birlikte Rus İmparatorluğu Bulgaristan ile resmi ilişkilerini askıya almıştı. Bu arada 1894 yılının Rusya tarihi açısından bir başka önemi tahta III. Aleksandr'ın yerine II Nikolay'ın geçmesidir. Nelidov'un İstanbul'da takip ettiği siyaset II. Nikolay'ın tahta geçmesinden sonra da bir değişikliğe uğramamıştır. Nitekim Petersburg'a gönderdiği raporların bu dönemde de dış politikada saldırgan bir siyaseti işaret eder nitelikte olduğu ifade edilmektedir.[65]

Stambolov'un istifasından sonra Nelidov, Bulgaristan ile ilişkilerin yeniden başlaması için ana engelin ortadan kalktığına inanmaktaydı. Bu yeni koşullarda yeni bir taktik belirlenmesi gerektiğini savunuyordu. Artık en acil mesele Bulgaristan tahtı varisinin dini meselesiydi ve özgür Slav halkının yoluna tekrar yön vermek üzere Rusya harekete geçmeliydi.[66] Ancak Rus İmparatorluğu'nun yeni çarı II. Nikolay ve çevresi uzlaşmadan yanaydılar ve Nelidov'un saldırgan siyasetini hoş karşılamıyorlardı. Bu doğrultuda 1896 yılında Bulgaristan ile Rusya arasındaki ilişkiler yeniden başlamıştır. Bundan sonra Ferdinand'ın prensliği başta Rusya olmak üzere büyük güçler tarafından tanınmış ve Bulgaristan Prensliği ile Doğu Rumeli Vilayeti'nin birleşmesi daimî olarak kabul edilmiştir. Ülke teorik olarak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında olsa da hükümetin burada herhangi bir etkisinin olmadığını belirtmek gerekir.[67]

Nelidov'un Balkanlara yönelik siyasetinin II. Nikolay ile birlikte geri plana düştüğünü belirtmek gerekir. Çünkü onun eylem gerektiren siyaseti Petersburg tarafından artık benimsenmemekteydi. Avrupa devletlerinin mevcut durumu, yeni ittifak arayışları gibi pek çok sebeple II. Nikolay ile birlikte Petersburg'un Osmanlı Devleti'ne yönelik siyaseti artık daha

[63] Kosik, *Vremya Razrıva Politika Rossii v Bolgarskom Voprose*, 67.
[64] Jelavich, *Balkan Tarihi 1*, 402.
[65] İhsan Çomak, "19. Yüzyıl Sonunda Rusya'nın Osmanlı Devleti Politikası ve Rusya Karadeniz Donanması Kaptanı Lev Brusilov'un Gözüyle Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi A. İ. Nelidov", *Karadeniz Araştırmaları* 47 (2015): 42.
[66] Kosik, *Vremya Razrıva Politika Rossii v Bolgarskom Voprose*, 74.
[67] Jelavich, *Balkan Tarihi 1*, 403.

korumacı hale dönüşmüştür. Bir yandan Uzakdoğu'yu hedefe koyan Rus İmparatorluğu, diğer yanda kendi içindeki azınlıklarla sürekli sorun yaşayan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ittifak yapmak üzere bir araya gelmişlerdir. 1897 yılının Nisan ayında Petersburg'a ziyarete giden Avusturya-Macaristan İmparatoru Josef ile II. Nikolay Yakındoğu'da mevcut durumu korumak üzere anlaşmışlardır. Daha sonra her iki tarafın dış işleri bakanlarının karşılıklı notalarla bu anlaşmayı yazılı hale getirmesiyle birlikte Balkanlar'da mevcut durumun korunması ve burada herhangi bir sorun olması halinde iki devletin anlaşmaya varacakları konusunda söz verilmiştir. Ayrıca Balkan devletlerinin toprak taleplerinin dikkate alınmaması ve Boğazların savaş gemilerine kapalı tutulması ilkesi üzerinde de hemfikir olunmuştur. Bu mutabakat Avusturya-Macaristan ile ilişkileri belirli bir düzeyde tutmaya çalışan Rus yönetimi için bir zorunluluktu. Ancak aynı mutabakat özellikle Boğazlar konusunda defalarca Rus hükümetine raporlar hazırlayan ve Osmanlı toprakları konusunda Rusların daha aktif davranmaları gerektiğini vurgulayan Büyükelçi Nelidov'un İstanbul'daki görevinin son bulmasına neden olmuştur. Çünkü mutabakattan bir süre sonra Nelidov Roma'ya tayin edilirken yerine biraz daha ılımlı olarak telakki edilen İvan Alekseyeviç Zinovyev atanmıştır.[68]

Nelidov'un İstanbul'daki büyükelçilik görevinin bittiği ve yerine Zinovyev'in geçeceği ile ilgili bilgi 2 Temmuz 1897 tarihli telgrafla Yıldız'a bildirilmiştir.[69] Böylelikle Rus yönetimi İstanbul'da saldırgan bir siyaset takip etmek isteyen Büyükelçi Nelidov'un görevden alınması ile Avusturya-Macaristan ile yapılan antlaşmanın uygulanacağını göstermiş oluyordu.

Sonuç

Türk-Rus ilişkilerinin mühim bir kavşağı olan Bulgar sorunu 1880'li yılların başından itibaren dönemin bütün büyük güçlerinin dâhil olduğu uluslararası bir mesele idi. Rus İmparatorluğu'nun İstanbul Büyükelçisi Aleksandr İvanoviç Nelidov da bu meselenin Ruslar lehine sonuçlanması için olağanüstü bir gayret sarf etmiş, bu doğrultuda Petersburg ile pek çok proje paylaşmıştır. Onun için Bulgar sorunu Şark meselesinin bir parçası idi ve mutlak surette Rus İmparatorluğu lehine çözümlenmeliydi. Bu doğrultuda Bulgaristan idarecilerinin kim olacağından atanmalarına kadar bütün aşamalarda duruma müdahil olmaya çalışmış, kimi zaman Bulgar temsilcilerle kimi zaman da başta Sadrazam Kâmil Paşa olmak üzere II.

[68] Çomak, "19. Yüzyıl Sonunda Rusya'nın Osmanlı Devleti Politikası", 51.

[69] BOA, Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT.), 14/104, 2 Temmuz 1897.

Abdülhamid ile görüşmüştür. Nelidov'un bu görüşmelerde ana hedeflerinden biri Osmanlı Devleti'nin Rus İmparatorluğu yanında yer almasını sağlamak ve gün geçtikte Rus nüfuzunun azaldığı Bulgaristan topraklarına ortak bir harekât düzenlemekti. Bu nedenle Nelidov'un siyaseti saldırgan olarak nitelendirilmektedir.

Padişah II. Abdülhamid ise Nelidov'un planlarına uyulması halinde Osmanlı Devleti'nin adeta uçurumun kenarına sürükleneceğinin farkında olarak Bulgar meselesinin halledilmesinde atılacak her türlü adımda büyük güçlerin onayını gerektirecek bir siyaset izlemiştir. Dolayısıyla meselenin halledilmesinde Nelidov ile Osmanlı yönetimi aynı düşünmemekte idi. Bu bağlamda Osmanlı idaresi gün geçtikte Almanya'ya yaklaşan bir siyaset takip ederken Rus İmparatorluğu ile aradaki mesafeyi de açmaktaydı.

Çar III. Aleksandr'ın yerine II. Nikolay'ın tahta çıkması Nelidov'un İstanbul'daki kariyerinin bitmesine neden olan bir değişikliktir. Çünkü II. Nikolay neredeyse bütün dikkatini Uzakdoğu'ya çevirdiğinden adeta bir düğüm haline gelen Şark meselesinde en azından bir süreliğine mevcut durumu korumayı amaçlamıştır. Rus yönetiminin bu tavır değişikliği sonucunda 1897 yılında Nelidov'un İstanbul'daki görevine son verilmiştir.

Bulgar sorununun Rusya tarihi açısından en önemli sonuçlarından birisi de şüphesiz Panslavizm düşüncesinin aldığı yaradır. Nelidov da bu düşüncenin savunucularından biri olarak Bulgarlar üzerinde Rus nüfuzunu sağlamlaştıramamış ve Bulgaristan'da oluşan idari sistemi kontrol altında tutma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Netice itibarıyla Bulgar sorunu dönemin Avrupa devletleri arasında oluşturulan ittifakları etkileyecek mahiyette bir meseleydi. 19. yüzyılın sonunda yeniden oluşan ittifaklar çerçevesinde Rus İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan arasında bir ittifak gerçekleşmişti. Diğer büyük güçler arasında da ittifak arayışları söz konusuydu. Ayrıca Bulgar sorunu başta Osmanlı Devleti olmak üzere farklı unsurları bünyesinde barındıran devletler açısından ciddi bir tecrübe olarak görülmektedir. Devam eden süreçte özellikle Balkanlar'da var olan ve gittikçe büyüyen ekonomik ve sosyal problemlerin çözümlenmesinde Bulgar sorunu geleceğe yönelik çıkarımlar yapılabilecek bir süreçtir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). HR.TH. (Hariciye Nezareti Tahriratı), 68/20, 21 Teşrinisani 1302 (R.)/3 Aralık 1886.

BOA. HR.TO. (Hariciye Nezareti, Tercüme Odası), 291/75, lef 1, 13 Temmuz 1887.

BOA. Y.PRK.AZJ. (Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller), 11/80, 29 Zilhicce 1303/28 Eylül 1886.

BOA. Y.PRK.EŞA. (Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik), 5/51, 4 Ağustos 1886.

BOA. Y.PRK.EŞA. 9/82, lef 1, 2, 19 Şevval 1306/18 Haziran 1889.

BOA. Y.PRK.PT. (Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı), 14/104, 2 Temmuz 1897.

BOA. Y.PRK.TKM (Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği), 10/34, lef 1-4, 20 Mart 1303 (R.)/1 Nisan 1887.

Kitaplar ve Süreli Yayınlar

Aslan, Mahir, "Rus Kaynakların Işığında Slavseverlik ve Politik İz Düşümü Panslavizm", *Vakanüvis* 3/2 (2018): 51-83.

Arslan, Ali ve Bülent Yıldırım. "Fiilî Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1878-1908)". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/1 (2013): 225-238.

Aydın, Mahir. "Bulgaristan Komiserliği." *Belgeler* XVII/21 (1996): 71-120.

--------. "Tophane Konferansı Doğu Rumeli'ye Veda." *Tarih Dergisi* 53 (2011): 115.174.

Aydın, Mithat, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15 (2004): 73-82.

Çelik, M. Bilal ve İsmail Bülbül. "Peter Andreeviç Tolstoy'un İstanbul Elçiliği (1702-1714)." *Karadeniz Araştırmaları* 19 (2008): 51-66.

Çomak, İhsan. "19. Yüzyıl Sonunda Rusya'nın Osmanlı Devleti Politikası ve Rusya Karadeniz Donanması Kaptanı Lev Brusilov'un Gözüyle Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi A. İ. Nelidov". *Karadeniz Araştırmaları* 47 (2015): 39-52.

Ekici, Nuray. "Bulgar Devleti'nin Gelişmesi (1878-1908)." *Balkanlar El Kitabı* C. I. (Çorum/Ankara: Karam Yayınları, 2006): 528-541.

Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri.* C. I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları). Ankara: TTK Basımevi, 1953.

Galyamiçev, A. N. "Evgeniy Petroviç Novikov-russkiy istorik i diplomat XIX veka." *İstoriçeskaya pamyat i obşestvo: epohi, kulturıy, lyudi: materialı nauç. konf. posvyaş. 90-letiyu ist. obrazovaniya v Sarat. un-te.*, Pod. red. A. N. Galyamiçeva. Saratov, 2008, 195-200.

Gencer, Ali İhsan. "Ayastefanos Antlaşması." *TDVİA.* C. 4. 225.

--------. "Berlin Antlaşması." *TDVİA.* C. 5. 516-517.

Eruz, A. Fulya. "Yalı." *TDVİA.* 43. 301-305.

Halaçoğlu, Yusuf. "Bulgaristan-Osmanlı Dönemi." *TDVİA.* C. 6. 396-399.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi 1, 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çev. İhsan Durdu vd. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

Karaca, Ali. "Şâkir Paşa." *TDVİA.* C. 38. 307-308.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. C. VIII (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907). Ankara: TTK Yayınları, 2007.

Konak, İsmet. "Diplomat P. A. Tolstoy'un Elçiliği ve Osmanlı'ya Dair İzlenimleri." *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXX/2 (2015): 507-524.

Kosik, V. İ. *Rossiya Politika ve Bolgarii 1879-1886*. Moskva: Akademiya nauk SSSR, İnstitut slavyanovedeniya i balkanistiki, 1991.

--------. *Vremya Razrıva Politika Rossii v Bolgarskom Voprose 1886-1894 gg.* Moskva: İnstitut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN, 1993.

Kurat, Akdes Nimet, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* XI/2-4 (1953): 241-278.

Kurat, Yuluğ Tekin. "XIX. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'daki Panslavizm ve Panortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi.", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Haz. İsmail Soysal. Ankara: TTK Yayınları, 173-189.

Kutlu, Sacit. *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Muâhedât Mecmûası. C. IV. Ankara: TTK Yayınları, 2008.

--------. C. V. Ankara: TTK Yayınları, 2008.

Özcan, Tuğrul. "Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Millî Meclisi (1879-1885)." *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/25 (2014): 99-109.

--------. "The Nascency of Bulgarian National Identity from Autonomy to Independence." *Glimpses of Balkans Cultural History* Ed. Abidin Temizer Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, 69-95.

Teplov, V. *Russkie Predstaviteli v Tsargrade 1496-1891, istoriçeskiy oçerk*. S. Peterburg: 1891.

Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu. Çev. İbrahim Allahverdi, Haz. İlyas Kemaloğlu. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009.

Ünal, Fatih. "Rus Ressam Zaharov'un Hatıralarında İstanbul." *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 4/9 (2014): 16-26.

Tezler

Ömer Kılıç, "Şarkî Rumeli Türklerinin Sesi: "Hilal" Gazetesi (1883-1885)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.

Rekun, Mikhail Sergeyevich. "Empire Unguided: Russo-Bulgarian Relations, 1878-1886." PhD Thesis, Northeastern University, 2016.

Şen, İsmail. "Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa (1832-1913)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995.

Çevrimiçi Kaynaklar

Novoye Vremya, http://elib.shpl.ru/ru/indexes/values/38519 (18.04.2020)

Teplov, Vladimir Aleksandroviç, http://az.lib.ru/t/teplow_w_a/text_2012_bibliografia.shtml (11.04.2020)